

W. SMIT

De Clemenskerk: interessante schakel in Hilversumse architectuur

Schepping van Jac. van Gils niet meer te handhaven?

Het slopen van kerkgebouwen is aan de orde van de dag. Ook aan Hilversum, niet rijk aan oude gebouwen, gaat deze ontwikkeling helaas niet voorbij. Verscheidene branden dunden in vroeger jaren het bezit aan monumenten al geducht uit. De Grote Kerk, officieel 18de-eeuws, is door tal van verbouwingen eigenlijk nauwelijks een monument meer te noemen. Het is een doodgewone kerk van de laatste eeuwwisseling, zonder de allure maar wel met de pretenties van een middeleeuwse kerk. Rond 1970 ging deze kerk in vlammen op, maar inmiddels is zij in (vermeende) oude luister hersteld. Het eind van de negentiende eeuw leverde Hilversum evenwel ook een paar echt-monumentale kerkgebouwen op, waarvan de Clemenskerk uit 1914 een waardige afsluiting vormt.

Van neogotische kruisbasiliek naar centraalbouw

Het letterlijk en figuurlijk hoogtepunt van de Hilversumse 19de eeuw is de *Sint-Vituskerk*, in 1892 voltooid door *P. J. H. Cuypers* op de plaats, waar sinds 1786 een classicistisch kerkgebouw had gestaan. Hoewel deze kerk niet in het middelpunt van de plaats is gelegen, is het opmerkelijk, dat tal van toeleidende wegen een schitterend uitzicht op de Vitustoren (92 m) bieden. Hierbij moeten in het bijzonder de Emmastraat, de 's-Gravelandse weg en de Pieter de Hooghlaan worden genoemd. De Sint Vitus vormt een indrukwekkend geheel. Getrouw aan zijn voorliefde voor hoge torens legde Cuypers hierop de nadruk, al heeft ook het kerkgebouw forse afmetingen gekregen (80 × 35 × 19 m). Al met al een complex, waarvan de grote bouwmeester met recht kon zeggen: goed, waar en schoon.

Na de Vituskerk verrees in 1910 de *kerk van Onze Lieve Vrouwe Onbevlekt Ontvangenis* aan de Naarderstraat, een schepping van *W. te Riele Gzn*, zoon van een bekend architect en leerling van Cuypers. Hij heeft ook in Almelo, Eindhoven, Oldenzaal, Laren, Zeist en Deventer gebouwd. Had de Vituskerk nog een strakke kruisvorm, hier zien we al het begin van de centraalbouw, gerealiseerd in een zeshoekige kruising, wat een boeiende gewelvenconstructie opleverde. Deze centraalbouw zou in de Clemenskerk verder uitgewerkt worden. De Onze-Lieve-Vrouwekerk munt uit door een fraaie vormgeving en heeft naast een fijnzinnige architectuur ook schitterende glas-in-loodramen. Die vinden we trouwens ook in de Sint-Vituskerk.

De OLV-kerk is voorzien van twee bescheiden fronttorens. Opvallender is de hoge vieringtoren en nog opvallender is de geschiedenis ervan. De pastoor wilde zijn nieuwe kerk duidelijk profileren tegenover de dichtbij gelegen oudkatholieke Sint-Vituskerk, een mooi neobarok bouwwerk van *P. A. Weeldenburg*. Om wat te concurreren met 'onze dwalende broeders van het Melkpad' (die indertijd

de meerderheid hadden gevormd in Hilversum) betaalde de pastoor uit eigen (parochie)zak de vieringspits, een echte 'flechte'.

Het rijke roomse leven

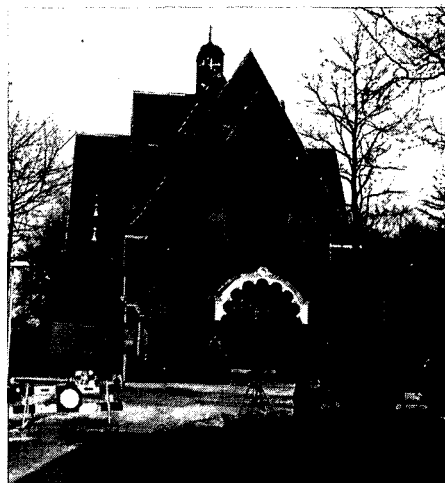
Hilversum, dat na de aanleg van de spoorlijn Amsterdam-Amersfoort in 1874 enorm was gaan groeien, kon een derde rooms-katholieke kerk best gebruiken en zo verrees in 1914 de *Clemenskerk*, gewijd aan de legendarische *Clemens Maria Hofbauer* uit Wenen. Spoedig na de ingebruikneming van de kerk was deze reeds te klein en werd de westgevel met de toegangspartij verder uitgebouwd. Na de verbouwing was de kerk goed voor 800 zitplaatsen.

Op de tekeningen van *Van Gils* zien we de Clemenskerk nog afgebeeld met een forse toren aan de westzijde. Deze is er nooit gekomen en zou bij dit bouwwerk misschien ook misstaan hebben. De centraalbouw was nog niet rijp genoeg om het zonder toren aan te durven. Vergelijkbare kerken in Utrecht en Velsen zijn inderdaad in het bezit van een toren. Het is trouwens goed mogelijk, dat deze om financiële redenen nooit in Hilversum gebouwd is.

De drie genoemde kerken kregen elk een schitterend orgel. In de Sint Vitus is het helaas verplaatst, wat aan het ruimtelijk geheel van de kerk afbreuk doet, maar in de beide andere kerken staat het nog op de oorspronkelijke plaats. *G. F. Steinmeyer & Co* uit Oettingen en Neurenberg bouwden in 1923 een gigantisch pneumatisch orgel in de Clemenskerk. Het zal niet eenvoudig zijn voor dit orgel zo'n mooie locatie terug te vinden, nu de kerk met sloop bedreigd wordt.

Tussen kerk en synagoge

Het boeiende interieur van de Clemenskerk lijkt op het eerste gezicht wel wat op dat van de synagoge van Groningen van *Tjeerd Kuipers*. Ook zou men zich heel goed in een gereformeerde kerk kunnen bevinden. Van Gils had een sterke voorliefde voor het byzantijnse kruis, het

De Clemenskerk, in 1914 in gebruik genomen en nu 75 jaar oud. Na 8 jaar moest de kerk al vergroot worden. Dit gebeurde onder architectuur van Jos Cuypers, daar de bouwer toen al overleden was. De kerk is genoemd naar Clemens Maria Hofbauer (1751-1820), die in 1909 heilig werd verklaard. Op de foto de voorgevel uit 1922.

grondpatroon van de gereformeerde villa-kerken van tussen de twee wereldoorlogen, waarvan diezelfde Kuipers met zijn kerk in Heeg immers de primeur heeft neergezet. De Rotterdamse architect (1865-1919) had al met romaanse, gotische en byzantijnse motieven gewerkt, voor hij in Hilversum aan de slag ging. In Delft had hij een noviteit op zijn naam gezet door zijn Sint-Nicolaaskerk van een betonkoepel te voorzien. Daarna had hij in Roskilde in Denemarken een romaanse bakstenen kerk gebouwd, die uitstekend paste in dit land van zware romaanse kerken uit de middel-eeuwen.

De Clemenskerk vormt een logische schakel in zijn ontwikkeling naar het byzantijnse kruis en is tevens de bekroning daarvan. Romaanse en byzantijnse invloeden ziet men overal in de kerk. De frisse rode en gele baksteen heeft nog niets van zijn aantrekkelijkheid verloren. Het verdwijnen van deze kerk zou daarom uit meer dan één oogpunt te betreuren zijn.

Hilversum telt thans niet minder dan acht rooms-katholieke kerken en het bisdom heeft vastgesteld dat er eigenlijk zes gesloten zouden moeten worden. De Sint Vitus ontkwam als door een wonder aan dit lot. De kerk is schitterend gerestaureerd, maar is helaas toch niet geheel waterdicht. De wat minder spectaculaire Onze-Lieve-Vrouwekerk, die voor de fijnproever veel in petto heeft, wordt ernstig bedreigd door achterstallig onderhoud en feitelijke overbodigheid. Maar de Clemenskerk, die rond Pasen 1989 75 jaar is geworden, wat uitbundig gevierd is, zal misschien toch als eerste gesloopt worden, waarbij parochiebestuur, woningbouwvereniging en gemeentebestuur het roerend met elkaar eens lijken te zijn. Een kerkzaaltje in een woningencomplex zal de pijn moeten verzachten. En daarmee is dan het lot van de Clemens bezegeld. Tenzij... Ja, tenzij!

De heer W. Smit is sociaal-geograaf en free-lance journalist te Hilversum.